

Türkiye’de Bölgesel Rekabet Gücü Analizi

The Regional Competitiveness Analysis in Turkey

Ayşe Nur ALBAYRAK,¹ Gülden ERKUT²

Günümüzde ekonomik yapıda meydana gelen değişimlerle birlikte rekabet gücü yaklaşımı giderek daha fazla önem kazanmıştır. Firmalar kadar kentler ve bölgeler de rekabet güçlerini artırmak için birbirleriyle yarışmaktadır. Bu süreçte ekonomik yapı kadar kentsel altyapı, sosyal ve kültürel donatılar ve yenilikçilik özellikleri de etkili olmaktadır. Bu nedenle bölgelerin sahip olduğu özelliklere ve bölgeler arası gelişmişlik farklarına göre bölgelerin rekabet düzeyleri değişmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’deki bölgeler rekabet güçlerine göre sınıflandırılmakta ve belirlenen bölgelerin özellikleri tanımlanmaktadır. Bu amaçla temel bileşen analizi ve hiyerarşik kümeleme analizi kullanılarak geliştirilen bölgesel rekabet gücü endeksi kullanılmıştır. Bu sınıflama bölgelerin kalkınmaya yönelik stratejilerinin belirlenmesinde yararlı olacaktır.

Anahtar sözcükler: Bölgesel rekabet gücü; bölgesel politikalar; bölgesel gelişme; düzey II bölgeleri.

The competitiveness approach has been on the research agenda following the transformation of the global economic structure. Cities and regions are competing with each other as companies do in order to increase their competitiveness. Innovation and, the urban social and cultural infrastructure are influential on this process. In a related context, regions differ in their ability to complete and this is connected to their qualities and the differences in their development levels. In this research paper, first Turkey’s regions are classified according to their competitiveness level and then the characteristics of these regions are defined. To this aim, a regional competitiveness index is used which has been developed using principle component analysis and hierarchical clustering analysis. As a result of this research, five regional competitiveness groups have been determined, based on NUTS II level regions of Turkey. We suggest that regional policies should be developed considering the competitiveness level and global competitiveness of these five groups.

Key words: Regional competitiveness; regional policy; regional development; NUTS II regions.

Giriş

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bölgeler arası rekabete verilen önem giderek artmaktadır. Kalkınma planlarında ve ulusal planlama belgelerinde bölgesel rekabetin önemi vurgulanırken, özellikle il ve bölge düzeyinde hazırlanmakta olan planlarda bölgesel rekabet gücü elde etmek başlı başına bir hedef haline gelmektedir. Ancak, Türkiye’deki bölgeler gerek gelişmişlik gerekse rekabet gücü açısından farklılıklar göster-

mektedir. Bölgesel politikaların geliştirilmesi sürecinde bu farklılıkların dikkate alınmasına yardımcı olacak bölgesel rekabet gücüne dayalı bir sınıflamanın gerekli olduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki bölgelerin bölgesel rekabet gücüne göre sınıflandırılmasıdır. Bu nedenle öncelikle bölgesel rekabet gücünün tanımlanması ve bölgesel rekabet gücünün nasıl ölçüleceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Benzer çalışmalarda kullanı-

¹Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, Kocaeli; ²İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, İstanbul

¹Gebze Institute of Technology, Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning, Kocaeli; ²Istanbul Technical University Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning, Istanbul, Turkey

lan yöntemler ve Türkiye için temin edilen veri kaynakları çerçevesinde Türkiye'deki bölgelerin rekabet gücünü ifade edecek bir sınıflama geliştirilmiştir. İller bazında hesaplanan rekabet gücü endeksi değerleri bölgeler için yorumlanmış ve bölgelerin oluşturduğu rekabet grupları tanımlanmıştır. Elde edilen rekabet gücü endeksi illerin ve bölgelerin rekabet güçlerinin birbirleriyle karşılaştırılması, yıllar içindeki değişimlerin gözlenmesi ile gerek merkezi gerekse yerel düzeyde rekabet öncelikli politikaların oluşturulmasında katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın giriş bölümünü takip eden ilk bölümde bölgesel rekabet gücü kavramı açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde Türkiye'deki bölgesel politikalar bölgesel rekabet gücü bakışı ile değerlendirilirken, bölgesel rekabet gücünü ölçmeye yönelik mevcut çalışmalar dördüncü bölümde ele alınmıştır. Geliştirilen bölgesel rekabet gücü endeksi beşinci bölümde açıklanmaktadır. Endeksi meydana getiren alt endekslerin belirlenmesinde temel bileşen analizi kullanılmış, illere ait faktör değerleri kullanılarak yapılan hiyerarşik kümeleme analizi ile illerin oluşturduğu kümeler tanımlanmıştır. Analiz sonucunda iller bölgesel rekabet güçlerine göre beş kümede toplanmış ve sonuçlar Arc-GIS programı yardımıyla harita üzerinde ifade edilmiştir. Elde edilen sınıflamanın bölgesel politikalar açısından yorumu ve uygulanan tekniğin etkinliğinin değerlendirilmesi sonuç bölümünde yer almaktadır.

Bölgesel Rekabet Gücü

Üretim ve ticaretin yanı sıra finansal piyasalardan başlayarak ortaya çıkan (Castells, 1989) ve 1970'lerden itibaren ekonomik yapı kadar mekânsal gelişimi de etkileyen küreselleşme süreci ile küresel ölçekte bir rekabet olgusu gelişmiştir. Gelişen teknolojik altyapı sayesinde küresel sermaye ve üretim birimlerinin hareketliliği ve mekânda yeniden organizasyonu (Sassen, 1996) ile ülke sınırlarının önemini kaybettiği, kentsel ve bölgesel ölçekte rekabetin (Turok, 2004; Batey ve Friedrich, 2000) gündeme geldiği görülmektedir. Sermayeyi çekme çabası içinde iş gücü ücretleri düşük olan, yasal ve yönetsel yapısında bürokratik engeller az olan, uluslar arası ekonomiyle iletişim ve ulaşım kanallarıyla bütünleşebilen, erişebilirliği yüksek kentler ve bölgeler avantaj elde etmektedir.

Kentsel ve bölgesel rekabet önem kazanmakla birlikte "bölgesel rekabet" kavramının tanımı üzerinde görüş birliğine varılabilmemiş değildir (Huggins, 2003, 2009; Budd ve Hirmis, 2004; Kitson vd, 2004). Ancak, akademik düzeyde olduğu kadar (Cheshire, 1990; Lever, 1999; Huggins, 2003) politika üretimi düzeyinde de

(Martin, 2003; DTI, 2005) pek çok çalışmada rekabet gücünün ölçülmeye çalışıldığı görülmektedir.

Rekabet kavramının en algılanabilir olduğu düzey mikro düzey olarak da adlandırılan (Martin, 2003) firmalar arası rekabet düzeyidir. Firma rekabeti piyasa koşullarında firmaların kârlılıklarını artırarak büyümeye devam etmeleri olarak tanımlanmaktadır. Rekabet gücünün artırılması çabalarının gerisinde kazananları ve kaybedenleri olan giderek daha rekabetçi bir dünyada piyasanın iyi olan girişimleri ödüllendireceği, hantal firmaların dışlanacağı anlayışı bulunmaktadır. Dolayısıyla piyasa konumunun güçlendirilmesi rekabet gücünü artırmaktadır (Castells, 2005). Bu çerçeveden bakıldığında firma rekabetini firmaların doğrudan ve dolaylı maliyetlerini düşürme çabalarıyla ilişkilendirmek mümkündür (Clark vd, 2004). Doğrudan yer seçim maliyetleri içinde kira, işgücü ve sermaye maliyetleri bulunmaktadır. Dolaylı maliyetler ise firma dışından kaynaklanmakta ve firmayı etkilemektedir. Yerel iş ortamının canlılığı, firmaların yenilikçiliğini ve verimliliğini belirleyen dışsal etkiler sunmaktadır (Begg, 1999).

Rekabet gücü kent düzeyinde ele alındığında rekabet gücünün tanımlanmasında "yaşam kalitesi" kavramından yararlanıldığı görülmektedir. Yaşam kalitesini belirleyen faktörler istihdam düzeyi ve verimliliktir. İstihdam düzeyi, arz-talep düzeyi, demografik yapı ve işgücü niteliğinden, verimlilik ise, pazar ve finansal performans, yenilik, Ar-Ge faaliyetleri, vergi ve yatırım düzeyinden etkilenmektedir (Begg, 1999). Porter (1990) da rekabet gücünü yaşam kalitesi ile açıklamaktadır. Buna göre bir ulusun öncelikli hedefi vatandaşların yaşam standardını yükseltmek ve iyileştirmektir. Yaşam standardının yükselmesi, firmaların zaman içinde verimliliklerini yükseltmesine bağlıdır. Verimliliğin büyümesinin sürdürülebilmesi ise yeniliği ve ekonominin kendisini teknolojik olarak güncelleyebilmesini gerektirmektedir.

Storper (1997) mekân rekabetini "bir kentsel ekonominin, kentlilere sağladığı yaşam standardını sürdürür ya da yükseltirken, pazar payı yüksek firmaları çekebilmesi" olarak tanımlamıştır. Camagni (2002) ise bölgeler için, firmalar ve işgücüne dayalı olarak bir rekabet tanımlaması yapmıştır. Bir bölge teknolojik, sosyal, altyapı ve kurumsal değerler açısından sunduğu dışsallıkla rekabetçi avantaj sağlayabilmektedir. Bu değerler bölgedeki firmaların verimliliğini yükselterek rekabet güçlerini artırmalarını sağlamaktadır.

Bir bölge içinde dört çeşit aktör rekabet gücünün yapısını oluşturmaktadır. Bu aktörler bölgedeki firmalar, siyasi irade, firmalarla siyasi irade temsilcileri arasın-

daki etkileşim ve ekonomik sistemdeki aktörlerin bütününü ifade eden bölgelerdir (Johansson, 2000). Böylece bölgenin kendisi de bölgesel rekabet gücü oluşturma sürecinde bir aktör olarak yer almakta ve bölgesel rekabet gücünün düzeyini, bölgenin yerel özellikleri belirlemektedir (Batey ve Friedrich; 2000). Rekabet gücüne kaynaklık eden yerel özellikler ekonominin güçlü oluşu, yerel piyasa, yerel endüstrilerin gelişmişliği, nitelikli insan sermayesinin varlığı ile teknolojik ilerleme ve yenilik potansiyeli (Romer, 1990) olarak sıralanmaktadır.

Ancak, bütün bu tanımlamalara karşın rekabet kavramı çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Özellikle Krugman tarafından yapılan bu eleştirilerin başlıcaları rekabet gücünden söz etmenin ancak firma düzeyinde mümkün olduğu (1996), rekabet gücünün aslında verimlilikle eş anlamlı olduğu ve sadece rekabet gücünü dikkate alan müdahalelerin ekonomi için riskli sonuçlar doğurabileceğidir (1994). Rekabet gücünün artırılması bölgelere ekonomik yapılarını güçlendirici yatırımları ve daha nitelikli iş gücünü çekme konusunda avantaj sağlamaktadır. Ancak bu durum bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını artırıcı etkiler sağlama riskini de beraberinde getirmektedir.

Türkiye’de Bölgesel Politikaların Gelişimi ve Bölgesel Rekabet Gücü Hedefi

Bölgeler arası eşitsizlik sorunu Türkiye’nin kalkınma çabaları içinde ele alınan temel konulardan biri olmuştur. Ancak, cumhuriyetin ilanıyla başlayan mekânsal dönüşüm bölgeler arasındaki eşitsizliği giderecek düzeye ulaşamamış (Tekeli, 2008), bu sorun 1960 sonrası planlı dönemde üretilen kalkınma ve bölge planlarında ele alınan temel konulardan biri olmuştur. Bu bağlamda gelişme potansiyeli olan bölgelere odaklanan bölge

planlarının hazırlanmasının yanı sıra, geri kalmış bölgeler (yörelere) için halen günümüzde de farklılaşarak devam eden teşvikler, vergi indirimleri gibi yatırım kolaylaştırıcı düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Dünyada 1970’lerden itibaren ekonomik yapıda ve mekân organizasyonunda etkileri görülmeye başlanan küreselleşme sürecinin 1980 sonrasında Türkiye’de de politikaları şekillendirdiği ve planlama yaklaşımlarını değiştirdiği gözlenmektedir. Kalkınma planlarındaki kavramsal ele alıştaki farklılaşma (Tablo 1) bu değişimi ifade etmektedir.

Önceki dönemde başlayan bölge planı yaklaşımlarının 1990’lı yıllarda da önemini koruduğu görülmektedir. Sürdürülebilirliğin tüm kentsel ve çevresel politika alanlarında hakim söylem haline gelmesiyle yerel potansiyellerin değerlendirilmesinde çevre ile ekonomik önceliklerin dengeli bir yaklaşımla ele alındığı görülmektedir. Ancak, 2000’li yıllara gelindiğinde sektör odaklı rekabet anlayışının bölgesel kaynaklar ve yerel potansiyellerle bütünleşen bir yaklaşımla ele alınmaya başlandığı görülmektedir. Ulusal düzeyde rekabet edebilirliği yüksek sektörler yaratabilmek için yerel kaynakların kullanımı, eğitim ve bilgi altyapısının güçlendirilmesi gibi hedefler benimsenmiş ve bu amaçla kurumsal yapılanma süreci başlatılmıştır. Özellikle 8. Plan kapsamında bölgesel gelişme hedefleri içinde yerel dinamiklerin önemi ve kentsel-yerel ekonomilerin de küresel birer aktör olarak küreselleşme sürecinde yer alacağı vurgulanmıştır. Böylece yerel ekonomilerin küresel rekabet içerisinde geliştirdikleri strateji ve politikalar bölgesel gelişme politikalarının temelini oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği’ne (AB) adaylık sürecinde AB içinde benimsenen politikaların da Türkiye’deki politika yak-

Tablo 1. Kalkınma planlarında temel yaklaşımlar ve dönemlere göre bölge planları

Kalkınma planları	Dönem	Özellikler	Bölge Planları
1. 5 yıllık plan	1963-67	Büyüme kutupları / Bölgesel planlama	Doğu Marmara Planı / Çukurova
2. 5 yıllık plan	1968-72	Dolaylı bölgesel planlama	Planı / Antalya Projesi / Zonguldak Projesi / Keban Projesi
3. 5 yıllık plan	1973-77	Sektör / İl planlama	
4. 5 yıllık plan	1979-83	Sektör-bölge ilişkisi	
5. 5 yıllık plan	1985-89	Bölge planlama / Fonksiyonel bölgeler	Çukurova Kentsel Gelişim Projesi /
6. 5 yıllık plan	1990-94	Bölge planlama	Güneydoğu Anadolu Projesi
7. 5 yıllık plan	1995-99	Bölge planlama / Sürdürülebilirlik	Zonguldak Bartın Karabük Bölgesel
8. 5 yıllık plan	2001-05	Stratejik bölge planlama / Kümelenme / İl gelişme planları	Gelişim Projesi / Yeşilirmak
Ön ulusal kalkınma planı	2004-06	Rekabet gücü	Havza Gelişim Projesi / Doğu
9. Kalkınma planı	2007-13	Rekabet gücü / Kümelenme / İçsel gelişme - Yerel dinamikler	Karadeniz Bölgesel Gelişim / Doğu Anadolu Projesi

laşımını ve uygulamaları etkilediği görülmektedir. Bu sürecin bir yansıması olarak hazırlanan ön ulusal kalkınma planı ile belirlenen orta vadeli stratejilerde “yüksek oranlı ve istikrarlı büyüme sağlanması”, “uluslararası piyasalarla rekabet edebilecek yüksek teknolojiye yönelen bir ekonomik yapının oluşturulması”, “insan kaynaklarının geliştirilmesi ve istihdamın artırılması”, “altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi ve çevrenin korunması” ile “bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması, kırsal kalkınmanın sağlanması ve sosyal dengesizliklerin azaltılması” belirlenen önceliklerdir. 9. Plan kapsamında da rekabet gücünü artırmak üzere bilgi toplumu olma, teknolojik gelişmelerin izlenmesi, kümelenmelerin desteklenmesi, insan kaynakları kalitesinin ve eğitiminin artırılması gibi kararlar sıralanmaktadır.

Bu süreçte kamu programlarının önceki dönemlerden farklılaşarak iki farklı ancak birbiriyle ilişkili yönde geliştiği görülmektedir. Bunlardan ilki 1980 öncesinde uygulanmaya başlanıp günümüzde de farklılaşarak uygulanmasına devam edilen *Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY)* uygulamasıdır. Bu uygulamayla belirli bir gelişmişlik seviyesinin altındaki illerde bulunan girişimcilere yönelik bazı yatırım teşvikleri getirilmekte ve bu illerde ekonomik yapının canlanması ve güçlenmesiyle ilin kalkınması beklenmektedir.

KÖY kapsamına alınan iller 1970’li yıllardan 2003’e gelindiğinde 21 defa değiştirilmiş, programın kapsamı giderek büyütülmüş ve daha fazla sayıda il teşvik programına dahil edilmiştir. Teşvik kapsamına giren il sayısının 50’ye ulaşması ve programın başlangıcında belirlenen illerin bugün hâlâ KÖY kapsamında yer alıyor olması uygulanan teşviklerin bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltıcı etkileri konusunda şüphe uyandırmaktadır. Nitekim 2009 yılında yürürlüğe giren yeni teşvik sistemi bu sakıncaları gidermek üzere geliştirilmiş ve ülke, teşvik öncelikleri birbirinden farklı olan dört bölgeye ayrılmıştır (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar 14.07.2009 – 2009 / 15199 / RG: 16.07.2009 / 227290).

Aday ülkelerin AB’nin bölgesel politikalarına uyumu amacına yönelik olarak geliştirilen “Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı”nda ise milli gelir içindeki payı düşük olan illere yönelik bir sınıflama yapılmıştır. 2007-2013 dönemi katılım öncesi fonlarının bir araya toplanmasıyla desteklenen ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda yürütülen program kapsamında kişi başına düşen milli geliri Türkiye ortalamasının %75’inin altında kalan 12 Düzey 2 bölgesinde 15 büyüme merkezi tanımlanmıştır. Bu büyüme merkezleri Batman, Elazığ, Erzurum, Diyarbakır, Gaziantep,

Kahramanmaraş, Kars, Kastamonu, Kayseri, Malatya, Samsun, Sivas, Şanlıurfa, Trabzon ve Van illeri olarak belirlenmiştir.

Bu süreçte özellikle DPT’nin bölgesel stratejileri içinde rekabet gücü elde etme hedefi vurgulansa da bölgesel politikaların geçmişten gelen kalkınmada öncelikli yöreleri destekleme ya da gelişmişlik farklarını gidermeye yönelik kamu müdahaleleri çizgisinden uzaklaşmadığı görülmektedir. Nitekim “Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı”nda da benzer bir vurgu dikkati çekmektedir. Kalkınmada Öncelikli Yöre kategorisine giren 49 ilden sadece 10’u bu program kapsamında yer almazken, KÖY arasında yer almayan illerden sadece Kayseri ve Gaziantep içinde buldukları Düzey 2 bölgesi nedeniyle bu programa dahil olmuş, üstelik büyüme merkezi olarak seçilmişlerdir. Bu bölgelerle Türkiye’deki gelişmiş bölgeleri birbirine yaklaştırmaya çalışan bu program kapsamında geçmişte kamu eliyle yürütülen çalışmalara AB’nin sağladığı finansman desteğiyle özel sektör de dahil edilmiş durumdadır.

Kuşkusuz bölgesel gelişme üzerinde etkili olması beklenen pek çok kamu uygulaması söz konusudur. “Bölgesel rekabet gücü” perspektifinde konuya yaklaşıldığında bölgelerin rekabet güçleri kadar sektörel farklılıkların da dikkate alınması gerektiği görülmektedir. Ancak, mevcut yapıda bölgesel rekabet gücüne ilişkin değerlendirmelerin bölgesel politikaların geliştirilmesinde göz ardı edildiği, hatta bölgesel rekabet gücünü “Bölgesel Rekabet Edebilirlik Programı”na dahil edecek bir değerlendirme mekanizması olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye’deki bölgelerin rekabet güçlerinin belirlenmesinin ve buna bağlı bir sınıflamanın bölgesel politikaların geliştirilmesinde yararlı olacağı düşünülmektedir.

Türkiye’de ve Dünyada Bölgesel Rekabet Gücünü Ölçmeye Yönelik Örnek Çalışmalar

Bölgelerin rekabet gücünü ölçmeye yönelik olarak yapılan çalışmalarla (Huggins, 2009) kentler ve bölgeler için öncelik alanlarının belirlenmesi, bölge ekonomisi hakkında değişimleri gösteren düzenli bilgi toplanması, uzun dönemli uygulamalar için kamuoyu oluşturulması (Malecki, 2004), siyasi irade temsilcilerinin düşük değerli yerleşmeler için harekete geçmeye teşvik edilmesi (OECD, 2004) mümkün olmaktadır. Bu çalışmalar içinde rekabet endekslerinin yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Tablo 2). Bazı çalışmalar ülkeleri rekabet güçlerine göre birbirleriyle karşılaştırmayı amaçlarken bazıları kentlere ve bölgelere odaklanmaktadır (Malecki, 2004). Huggins (2009), bölge-

Tablo 2. Konularına ve ölçeklerine göre endeksler (Albayrak ve Erkut, 2009)

Endeksin adı	Hazırlayan kişi - Kuruluş	Ölçek
Rekabet endeksleri		
Küresel Rekabet Raporu /GCR	World Economic Forum (WEF, 2006; Porter vd., 2000; Porter ve Schwab, 2008)	Ülkeler arası
Dünya Rekabet Yılılığı /WCY	Institute for Management Development (IMD, 2002, 2003, 2007, 2008)	Ülkeler arası
Baltık Bölgesi Değerlendirme Raporu/BGCR	Ketels ve Sövell (2004)	Ülkeler arası
Yıllık Rekabet Raporu ACR/NCC	National Competitiveness Council (NCC, 2004)	Ülkeler arası
Bölgesel Rekabet & Bölgelerin Durumu RC/DTI	Department of Trade and Industry (DTI, 2005; Edmonds, 2000)	Bölgeler arası
Rekabet Endeksi (İngiltere)	Huggins (2003) (DTI)	Bölgeler arası
Türkiye Bölgesel Rekabet Endeksi AE-ITU	Albayrak ve Erkut (2006) (İTÜ)	Bölgeler arası
Türkiye Illere Göre Rekabet Endeksi ABK	Alkin, Bulu ve Kaya (2007)	Bölgeler arası
Bölgesel Rekabet Edebilirlilik Endeksi K-DPT	Kara (2008) (DPT)	Bölgeler arası
Türkiye Rekabet Endeksi EDAM	EDAM ve Deloitte Türkiye (2009)	Bölgeler arası
Tematik endeksler		
Çevre		
Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi / ESI	Yale & Columbia University (Esty vd, 2005)	Ülkeler arası
Çevresel Performans Endeksi / EPI	Yale & Columbia University (Esty vd, 2008)	Ülkeler arası
Yeni ekonomi		
Eyaletler arası Yeni Ekonomi Endeksi / SNEI	Progressive Policy Institute (Atkinson ve Coduri, 2002)	Bölgeler arası
Metropoliten Bölgeler arası Yeni Ekonomi Endeksi / MNEIs	Progressive Policy Institute (Atkinson ve Goetlieb, 2001)	Bölgeler arası
Teknoloji - Yenilik		
Bölgeler arası Teknoloji ve Bilim Endeksi / STSI	Milken Institute (De Vol ve Ki, 2004)	Bölgeler arası
Philadelphia Yenilik ve Girişimcilik Endeksi / IEI	Innovation Philadelphia Inc. (IP, 2002)	Bölgeler arası
Ontario Yenilik Endeksi / OII	Ontario Science and Innovation Council (OSIC) (Crane vd., 2002)	Bölgeler arası
Avrupa Yenilik Endeksi / EIS	Innometrics (2006) (Sarajeva vd, 2005)	Ülkeler arası
Sosyo-Ekonomik gelişmişlik		
İnsani Gelişmişlik Endeksi / HDI	UNDP (Demir, 2006)	Ülkeler arası
Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Endeksi / DPT	DPT (Dinçer vd, 1996 ve 2003)	Bölgeler arası
Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Endeksi G-ITU	Göçer (2002) (İTÜ)	Bölgeler arası

sel kıyaslama çalışmalarını (1) performans kıyaslaması, (2) süreç kıyaslaması ve (3) politika kıyaslaması olmak üzere üç grupta değerlendirmektedir. Endekslerin büyük bir bölümü rekabet gücü üzerinde yoğunlaşırken, yapılan analizlerle ülkelerarası ya da kentler ve bölgeler arasında karşılaştırmalar yapılmaktadır. Tematik endekslerde ise sosyoekonomik değerlendirmelerin yanı sıra, yenilikçilik ve teknoloji kullanımı-üretimi, yeni ekonomi ya da çevresel göstergeler de karşılaştırılmaktadır (Albayrak ve Erkut, 2006).

En yaygın kullanılan bölgesel rekabet gücü göstergesi kişi başı GSYİH değeridir (Huggins, 2003; Marquez vd., 2006; Budd ve Hirmis, 2004). Bunun dışında yabancı sermayeli firma sayısı ya da oranı da bölgenin pazar payı yüksek firmaları çekmesinin bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. İncelenen örneklerde rekabet gücü faktörlerini tanımlamak üzere “ekonomik”, “sosyal”, “fiziksel yapı” ile “yenilikçilik potansiyeli”ne ilişkin

göstergeler kullanıldığı görülmektedir (Albayrak ve Erkut, 2006).

Ekonomik yapı göstergeleri arasında gelir artışının sürdürülebilirliği (Begg, 1999; Lever, 1993), yüksek verim (Porter, 2003, Huggins, 2003) ücret değerleri (Porter, 2003), işgücüne katılım, işsizlik (Wong, 1998, Deas ve Giordano, 2001), işletme yoğunluğu (Huggins, 2003) gibi pek çok gösterge kullanılmaktadır. Sosyal yapı göstergeleri bir kentin yaşamak ve çalışmak için kullanıcılarına sunduğu sosyal olanakları içermektedir. Özellikle eğitim ve sağlık göstergeleri ile kentleşmeye ilişkin göstergeler (Wong, 1998; Lever, 1999) yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Fiziksel yapı göstergeleri ise ağırlıklı olarak sahip olunan teknik altyapı ve ulaşım-erişim olanaklarını göstermektedir (IMD, 2002; Porter vd. 2000). Yenilikçilik göstergeleri çoğunlukla teknolojiyi geliştiren süreçleri ve teknoloji üretimini içermekle birlikte gelişmiş ülkeler dışında bu alanda veri temini güçleşmek-

tedir. Yenilikçilik potansiyeli için Ar-Ge girdileri (Glasson vd., 2006), risk sermayesi, insan kaynakları, bilim ve teknoloji çalışanları ve teknoloji yoğunluğu (DeVol ve Ki, 2004), bilgi-teknoloji altyapısı ve yaşam kalitesi (IP, 2002; Crane vd., 2002), üniversitelerin yenilikçiliği (Henderson, 1986) gibi çok çeşitli göstergeler kullanılmaktadır.

Bu endekslerde kullanılan yöntemler incelendiğinde bazı endekslerde sadece karşılaştırmalar yapılmasıyla yetinildiği, bazılarında ise sıralama elde etmek üzere çeşitli puanlamalara gidildiği görülmüştür. Puanlamalar dışında en yaygın kullanılan yöntemin çok sayıda gösterge ile tek bir bileşik endeks oluşturmayı mümkün kılan (Akgül ve Çevik, 2003) faktör analizi (Temel Bileşen Analizi / PCA) olduğu görülmektedir.

Türkiye’de Bölgelerin Rekabet Gücü Analizi

İncelenen örneklerden yola çıkılarak Türkiye’de bölgelerin rekabet güçlerine göre sınıflandırılması için hangi yöntemlerin kullanılacağına ve hangi değişkenlerin seçileceğine karar verilmiştir. Bölgesel Rekabet Gücü Endeksi üç aşamada elde edilmektedir (Albayrak, 2009):

1. Bölgesel rekabet gücü faktörlerinin belirlenmesi, bölgesel rekabet gücü, alt endekslerin tanımlanması. (temel bileşen analizi) ve il bazında değerlerin belirlenmesi,
2. Bölgesel rekabet gücü endeksi ve alt endekslerle elde edilen değerlere göre illerin rekabet kümelerinin belirlenmesi (hiyerarşik kümeleme analizi),

Tablo 3. Bölgesel rekabet gücü endeksinde kullanılan değişkenler

Değişkenler	Açıklama	Birim	Yıl	Kaynak
GSYHKS	Satın alma gücü paritesine göre kişi başı	\$	2001	TÜİK
SANIST	Sanayi istihdamının payı	%	2000	TÜİK
TICIST	Ticaret istihdamının payı	%	2000	TÜİK
MALIST	Mali istihdamının payı	%	2000	TÜİK
ISSIZ	İşsizlik oranı	%	2000	TÜİK
KATILM	İşgücüne katılım oranı	%	2000	TÜİK
IHRCT	Toplam imalat sanayi ihracatı	%	2007	TÜİK
ITHLT	Toplam imalat sanayi ithalatı	%	2007	TÜİK
ISVRN	İşverenlerin çalışanlara oranı	%	2000	TÜİK
ISYERI	1000 kentli nüfusa düşen işyeri sayısı	adet	2007	TÜİK
IMALAT	İmalat işyerlerinin ildeki, toplam işyerleri içinde payı	%	2007	TÜİK
KRED	Toplam banka kredileri içindeki payı	%	2007	Bankalar Birl.
MEVD	Toplam mevduat içindeki payı	%	2007	Bankalar Birl.
UCRET	Ücretle çalışanlara yapılan yıllık ödemeler	YTL	2001	TÜİK
ISSAAT	Yılda çalışılan işçi-saat toplamı	saat	2001	TÜİK
SERBST	Serbest bölge yıllık ticaret hacmi	%	2008	DTM
KNTLSM	Kent nüfusunun ilin toplam nüfusuna oranı	%	2000	TÜİK
KENT	Kent nüfusu	kişi	2007	TÜİK
UNVMZN	Üniversite mezunlarının oranı	%	2000	TÜİK
YAYIN	Endeksli yayın sayısı	adet	2007	YOK
NITELK	İlmi teknik istihdamın ildeki toplam istihdamda payı	%	2000	TÜİK
MARKA	Toplam marka başvurusu	adet	2003-07	Patent Ens
PATNT	Toplam patent başvurusu	adet	2003-07	Patent Ens
FMDL	Toplam faydalı model başvurusu	adet	2003-07	Patent Ens
ENDTAS	Toplam endüstriyel tasarım başvurusu	adet	2003-07	Patent Ens
YENIPAY	Yüksek teknoloji girişimleri içinde ilin payı	%	2007	TÜİK
TRGECE	Geceleyen kişi	adet	2007	TÜİK
TURYTK	Yatak kapasitesi	adet	2007	TÜİK
DOKTR	10000 kişiye düşen doktor sayısı	adet	2000	TÜİK
DIS	10000 kişiye düşen dış doktoru sayısı	adet	2000	TÜİK
ECZN	10000 kişiye düşen eczane sayısı	adet	2000	TÜİK
HSTN	10000 kişiye düşen hastane yatağı	adet	2000	TÜİK

Tablo 4. Açıklanan toplam varyans

Bileşen	Başlangıç özdeğeri toplamı			Elde edilen faktör yükleri kareler kareler toplamı			Döndürülmüş faktör yükleri		
	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)
1	18,022	56,318	56,318	18,022	56,318	56,318	13,213	41,289	41,289
2	4,266	13,331	69,649	4,266	13,331	69,649	5,772	18,036	59,326
3	2,883	9,010	78,658	2,883	9,010	78,658	3,616	11,301	70,627
4	1,930	6,032	84,690	1,930	6,032	84,690	2,934	9,168	79,795
5	1,307	4,083	88,774	1,307	4,083	88,774	2,873	8,978	88,774

Faktör Elde Etme Yöntemi: Temel Bileşen Analizi.

3. İllerin rekabet düzeylerine dağılımlarının harita üzerinde gösterimi (Arc-GIS) ve sonuçların İBB Düzey II bölgeleri bazında değerlendirilmesi.

Faktör analizi “birbiriyle ilişkili çok sayıdaki değişkeni az sayıda, anlamlı ve birbirinden bağımsız faktörler haline getiren çok değişkenli istatistik tekniklerinin genel adı” olmaktadır (Kalaycı, 2008). Bu teknikler içinde yer alan temel bileşen analizi rekabet gücü analizlerinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Dinçer vd, 1996 ve 2003; Göçer, 2002; Sarajeva vd, 2005; Innometrics, 2006; Albayrak ve Erkut, 2006; Kara, 2008). Bu nedenle bölgesel rekabet gücü endeksinin oluşturulmasında temel bileşen analizi kullanılması tercih edilmiş ve bu amaçla 32 değişken analize dâhil edilmiştir (Tablo 3). Değişkenlerin belirlenmesinde verilerin tüm illeri kapsamaması, ilerleyen yıllarda karşılaştırma yapabilmek için endeksin yeniden hesaplanmasını sağlayacak şekilde sürekliliği olan verilerin seçilmesi ve birbirinin yerine kullanılacak göstergelerin birlikte kullanımından mümkün olduğunca kaçınılması dikkate alınan konulardır (Albayrak ve Erkut, 2006). Bu nedenle kamu kurum ve kuruluşlarının yayınladığı resmi veri tabanlarından derlenen veriler kullanılmıştır.

Verilerin analize uygunluğu Barlett Testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçütü ile sınımlanmaktadır. KMO ölçütü %87,5 ile çok iyi ve Barlett testi anlamlıdır (Y. Ki-Kare: 6535,566, df:496, sig: ,000). Bu değerler verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Temel bileşen analizi ile “değişkenler arasındaki maksimum varyansı açıklayan birinci faktör hesaplanmaktadır. Kalan maksimum varyansı açıklamak için ikinci faktör hesaplanmaktadır” (Kalaycı, 2008). Kaç faktör elde edileceği özdeğer istatistiği ve açıklanan varyansın büyüklüğü dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu aşamada analize faktör sayısı belirlenerek müdahale

edilmemiş, özdeğer istatistiği 1’den büyük olan faktörler anlamlı kabul edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen beş faktör toplam varyansın %88,8’ini açıklamaktadır (Tablo 4). Varimax rotasyonu ile elde edilen 5 faktöre ait faktör ağırlıkları Tablo 5’te sunulmaktadır.

Rotasyon sonucu faktörler elde edildikten sonra içerdikleri özelliklere göre adlandırılmış ve alt endeksler elde edilmiştir. Birinci faktörde ihracat, marka ve yenilik göstergeleri ile mevduat ve kredi gibi finans göstergeleri yer almaktadır. Bu nedenle “yenilikçi çevre-ekonomi” olarak adlandırılmıştır. “Nitelikli işgücü” olarak adlandırılan ikinci faktörde doktor, üniversite mezunu, nitelikli işgücü gibi temel hizmet istihdamı ve nitelik göstergeleri yer almaktadır. Üçüncü faktör içinde ağırlıkla imalat sanayi göstergeleri bulunmaktadır ve “sanayi” olarak adlandırılmıştır. Dördüncü faktör ekonomiye katılım ve işsizlik gibi makro ekonomik etkileri gösteren değişkenlerin oluşturduğu “ekonomik aktiflik” faktörüdür. Son faktör “turizm-ticaret” faktörüdür. Bu faktör içinde turizm yatak kapasiteleri ve ticaret işgücü göstergeleri yer almaktadır.

Bölgeleri değerlendirmek için bu alt-endekslerin her biri ayrı ayrı da kullanılabilir. Ancak, bu çalışmada alt-endekslerin bir araya getirilmesiyle elde edilen bölgesel rekabet gücü endeksi kullanılmış ve kümeleme analizi ile belirlenen il gruplarından hareketle bölgelerin rekabet gücü tanımlanmıştır. Türkiye’de İBB Düzey II Bölgelerinin 26 adet olması bölgeleri baz alarak istatistik analizleri yapılmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle ilk iki aşamadaki analizler iller bazında yapılmış, üçüncü aşamada sonuçlar bölgeler dikkate alınarak tartışılmıştır.

Kümeleme analizi birbiri ile etkileşim içinde olan homojen gruplar elde etmek için kullanılmaktadır. Hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme olmak üzere iki yaklaşım bulunmaktadır. En yaygın olarak kullanılan

Tablo 5. Döndürülmüş faktör ağırlıkları (7 iterasyon sonucu)

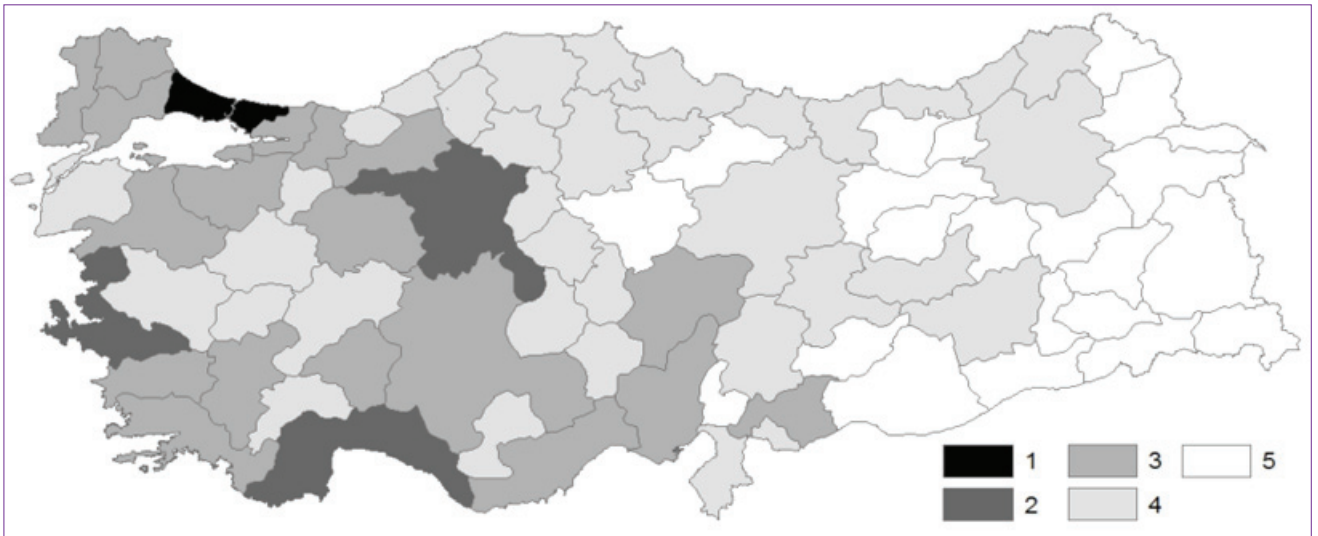
1. Faktör	2. Faktör	3. Faktör	4. Faktör	5. Faktör
Yenilikçi ekonomik çevre	Nitelikli işgücü	Sanayi	Ekonomik aktiflik	Turizm-Ticaret
IHRCT ,972	DOKTR ,875	SANIST ,807	KATILM -,873	TURYTK ,955
MARKA ,968	UNVMZN ,811	IMALAT ,740	ISYERI -,815	TRGECE ,941
ITHLT ,963	NITELK ,791	GSYHKS ,641	KNTLSM ,734	TICIST ,542
ENDTAS ,959	DIS ,720	ECZN ,550	ISSIZ ,710	
FMDL ,958	MALIST ,699	ISVRN ,545		
PATNT ,957	HSTN ,685			
KRED ,952	YAYIN ,680			
YENIPAY ,942				
MEVD ,919				
SERBST ,907				
KENT ,907				
ISSAAT ,881				
UCRET ,865				

birleştirici hiyerarşik kümelemede bütün gözlemler tek bir kümede toplanmakta, sonra bu kümeye en aykırı gözlemler kümeden ayrılarak başka kümeler oluşturulmaktadır (Kalaycı, 2008). Hiyerarşik kümeleme analizinde bölgesel rekabet gücü endeksinin değerleri kullanılmış ve bölgesel rekabet gücü açısından iller beş ayrı rekabet düzeyi içinde sınıflandırılmıştır. İllere göre elde edilen bu beş düzey Arc-GIS programı yardımıyla mekânsal olarak ifade edilmiştir (Şekil 1).

Kümeleme analizi sonucu elde edilen sıralamalara göre rekabet gücü en yüksek il olarak belirlenen İstanbul tek başına bir küme oluşturmuştur. İkinci küme-

de yer alan iller Ankara, Antalya ve İzmir'dir. Üçüncü kümedeki iller görece olarak batı bölgelerinde ve ilk iki kümedeki illerin hinterlandında bulunan illerdir. Bu iller içinde sanayi içindeki payı ile öne çıkan iller (Bursa, Kocaeli, Adana, Mersin, Tekirdağ, Sakarya vd.) olduğu gibi, yeni sanayi odağı olarak adlandırılan iller (Denizli, Gaziantep, Konya vd.), buldukları bölge içinde hizmet merkezi konumundaki iller (Eskişehir, Kayseri, Edirne vd.) ve turizmde öne çıkan iller (Aydın, Muğla, Balıkesir vd.) bulunmaktadır.

Dördüncü kümedeki illerin ülke genelinde tüm düzey I bölgelerine yayılmış olduğu görülmektedir. Doğu

Şekil 1. Bölgesel rekabet gücüne göre illerin dağılımı.

Şekil 2. Bölgesel rekabet gücüne göre Düzey II bölgeleri.

ve iç kesimdeki illerin büyük bölümü bu küme içinde yer alırken, batıdaki rekabet gücü yüksek illerin çevresindeki bazı iller de (Çanakkale, Manisa, Uşak, Afyon, Burdur, Düzce gibi) aynı küme içinde yer almaktadır. Karedeniz Bölgesinin iki büyük kenti konumundaki Trabzon ve Samsun illeri de bölgedeki diğer iller gibi dördüncü kümede yer almıştır. Bu durumda bölge içinden göç alan bu illerde artan nüfus nedeniyle kişi başı değerlerin düşmekte oluşunun etkileri gözlenmektedir. Sanayi bakımından gerileyen bir il olan Zonguldak ve bu ilden ayrılarak il haline gelen Karabük ve Bartın da bu kümede yer almaktadır. Bu kümede yer alan illerin kamu yatırımları ya da geçmişteki gelişmişlik dönemlerdeki nitelikli işgücü, üniversite vb donatılardan kaynaklanan birikimleriyle bu kümede yer aldıkları söylenebilir.

Son küme tüm bölgelerde en az rekabet gücüne sahip bölgelerin oluşturduğu kümedir. Bu kümedeki iller çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerdir. Ancak, Kayseri Düzey II Bölgesinde yer alan Yozgat, Samsun Düzey II Bölgesinde yer alan Tokat, Trabzon Düzey II Bölgesinde yer alan Gümüşhane ve Hatay Düzey II Bölgesinde yer alan Osmaniye illeri de bu küme içinde bulunmaktadır.

İllerin rekabet kümelerine dağılımları dikkate alındığında Düzey II Bölgeleri için bir değerlendirme yapmak mümkün olmaktadır. Bazı bölgelerde tüm iller aynı rekabet kümesi içinde yer alırken, bazı bölgelerde iller iki

hatta üç farklı rekabet kümesine dağılmaktadır. Bu dağılımlar dikkate alındığında Düzey II Bölgeleri için beşli bir sınıflama tanımlanmaktadır. Bu sınıflamaya göre belirlenen bölgeler “lider rekabetçi”, “rekabetçi”, “gelişme odaklı”, “gelişmeye dirençli” ve “gelişmemiş bölgeler” olarak adlandırılmıştır (Şekil 2).

İlk sıradaki “lider rekabetçi bölge”de bulunan tek Düzey II bölgesi İstanbul’dur. İstanbul iller arasındaki sıralamada da ilk sırada yer almaktadır. Alt endekslerde ise sanayi ve yenilikçi-ekonomik çevre endekslerinde ilk sırada, nitelikli işgücü, ekonomik aktiflik ve turizm-ticaret endekslerinde ikinci sırada yer almıştır. Bu sıralamalara göre İstanbul’un rekabet gücünün yenilikçi ekonomik yapısı kadar sanayiden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

“Rekabetçi bölgeler” içinde Ankara, İzmir ve Antalya Düzey II alt bölgeleri bulunmaktadır. Antalya bölgesine dahil olan Isparta ve Burdur illeri Antalya’ya göre daha alt rekabet kümeleri içinde yer almıştır. Ankara’nın ileri teknoloji ve yenilik alanında sahip olduğu mevcut güçlü yapısı ve nitelikli işgücü varlığı, İzmir’in sanayi altyapısı ve uluslar arası erişebilirliği yüksek konumu, Antalya’nın bir turizm markası olarak sahip olduğu çekicilik ve turizm alternatifleri üzerinde çalışılması gereken geliştirilmeye açık konular olarak görülmektedir.

“Gelişme odaklı bölgeler” farklı özellikleri olan bölgelerin oluşturduğu bir gruptur. Bu gruptaki illerde ve böl-

gelerde yerel ekonomi ve yaşam kalitesi ilk iki gruptaki kentler kadar gelişmiş olmamasına rağmen bir ya da birkaç sektörün gelişme dinamiğine sahip olduğu görülmektedir. Bu bölgeler için geliştirilecek politikalarda potansiyeli olduğu düşünülen sektörler üzerine yoğunlaşılması, bu sektörleri bütünleyecek bağlantıların araştırılması ve kümelenme potansiyellerinin desteklenmesi gerekmektedir. Kayseri ve Gaziantep bölgesinde bölgesel rekabet gücü sadece bir ilde toplanmakta, bölgedeki diğer iller daha alt düzeylerde yer almaktadır. Tekirdağ, Aydın ve Adana bölgelerinde ise bölgedeki tüm iller aynı rekabet gücü düzeyindedir. Ancak, bu bölgelerdeki iller bu rekabet gücünü farklı sektörel özellikleri nedeniyle elde etmektedir. Bu bölgeler için geliştirilecek politikalarda bu farklılıkların da dikkate alınması gerekmektedir. Gelişmeye odaklı bölgeler arasında yer alan diğer bölgeler Balıkesir, Bursa, Kocaeli ve Konya'dır.

“Gelişmeye dirençli bölgeler” ise geçmişte önemli bölgesel yönetim ya da sanayi merkezi olmalarına rağmen zamanla gerileyerek bu özelliklerini kaybeden, önceki dönemlerde kalkınmada öncelikli yöre uygulaması gibi çeşitli programlarda yer almalarına rağmen somut bir sonuç elde edilemeyen bölgelerdir. Bu illerin gerilemesiyle içinde buldukları bölgelerle gelişmiş bölgeler arasındaki fark büyümektedir. Bu bölgeler için genel bir kalkınma ivmesi ve rekabet gücü oluşturanın ötesinde gerilemenin nedenleri ve kalkınmayı engelleyen sorunların tespitine yönelik çalışmalar yapılması gereklidir. Bölgedeki illerin gelişmiş illere göç veren iller olması, göçün içinde gelişmiş insan kaynaklarının payının büyüklüğü, işgücünün niteliğini ve kentlerin kültürel-sosyal yapılarını da olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, kentsel altyapı problemleri de erişilebilirliği kısıtlı bu bölgelerin yatırımları çekmesinde engelleyici olmaktadır.

Son grubu oluşturan “gelişmemiş bölgeler” tüm endekslerde en alt sırada yer alan illerin toplandığı bölgelerdir. Bu bölgeler için rekabet gücü elde etmenin ötesinde öncelikle yoksullukla mücadele etmeye ve temel yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik politikaların geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Rekabet gücü analizi ile elde edilen sınıflama incelendiğinde rekabet gücünün metropoliten iller ve bu illerin çevresindeki gelişmiş illerde yoğunlaştığı, batı ve kıyı bölgelerinin iç kesimlere göre daha fazla öne çıktığı söylenebilir. Üniversite gibi hizmete dönük kamu yatırımlarının yoğunlaştığı illerin nitelikli iş gücü açısından diğer illere göre daha yüksek değerlere sahip olduğu bunun yanı sıra, sanayi açısından ön planda olan illerin nitelikli işgücü ve turizm-ticaret alanında da avantajlı olduğu görülmüştür.

Sonuçlar

Türkiye’de bölgesel politikaların dayandığı temel büyük ölçüde dünyada ve özellikle AB’de hâkim olan yaklaşımlardan etkilenmektedir. Günümüzde bölgelerin rekabet güçlerinin vurgulandığı, yenilikçi bir ekonomik yapı içinde kümelenmelerin ve içsel gelişme dinamiklerinin öne çıkarıldığı kalkınma planları ve proje bazlı yaklaşımlar uygulanmaktadır. Bölgesel politikaların geliştirilmesinde rekabet gücünün öneminin artmakta oluşu rekabet gücünün bölgesel düzeyde ölçülmesini gerekli duruma getirmiştir. Ülke içinde olduğu kadar farklı ülkelerdeki bölgelerin de birbirleriyle karşılaştırılması ve zaman içindeki değişimlerinin izlenmesi uygulanan politikaların etkinliğinin izlenmesi açısından da yararlı olmaktadır.

Bu çalışmada, bölgesel düzeyde rekabet gücünü değerlendirmek üzere bir analiz yapılmış ve sonuç olarak mevcut Düzey II bölgeleri baz alınarak beş bölgesel rekabet grubu tanımlanmıştır. Bu beş grubun rekabet güçleri ve küresel ölçekte rekabet edebilirliklerindeki farklılıklar dikkate alınarak bölgesel politikaların farklılaştırılması gerekmektedir. Özellikle geliştirilen operasyonel programlarda, teşviklerin yönteminin, türünün ve miktarının belirlenmesinde bu sınıflamanın dikkate alınması gerekmektedir. Küresel ölçekte rekabet etme potansiyeli ve yeteneği olan bölgelerle, ülke içinde birbirleriyle rekabet eden bölgeler ya da henüz sosyo-ekonomik açıdan gerilemenin engellenemediği bölgeler için farklı politikaların üretilmesi gerektiği görülmektedir.

Ancak, bu politikaların geliştirilmesi için bu çalışmada ortaya konulan analizin zaman içinde tekrarlanması, sonuçların birbiriyle karşılaştırılması, ilin ya da bölgenin rekabet gücünün zaman içindeki değişiminin ortaya konulması gereklidir. Bunun yanı sıra rekabet gücü dışında bölgesel politikalara yön vermesi beklenen farklı perspektiflerden bölgesel değerlendirmeler yapılması, farklı endeks vb. analiz sonuçlarının dikkate alınması daha gerçekçi politikalar üretilmesi açısından zorunludur. Özellikle kamu yatırımlarının yönlendirilmesi ve gelişmemiş bölgelere yönelik müdahalelerde rekabet gücünün dışında başka perspektiflerin de gerekli olacağı göz ardı edilmemelidir. Özel sektör yatırımları açısından bir bölgenin öne çıkarılması ve diğer bölgelerin göz ardı edilmesi mümkün olsa da kamunun bölgeler arası gelişmişlik farklarını gidermeye yönelik politikaları açısından sadece rekabet gücünü vurgulamanın her zaman en uygun yaklaşım olmayacağı açıktır.

Bölgesel rekabet gücü ile ilgili çalışmaların sektörel çalışmalarla birlikte ele alınması gerektiği varılan bir diğer sonuçtur. Aynı rekabet gücü düzeyindeki illerin

oluşturduğu bir bölgede bile farklı sektörel öncelikler tanımlanabildiği görülmüştür.

İl bazında veri temini çalışmada karşılaşılan temel güçlük olmuştur. Kavramsal çerçeve içinde tanımlanan ve benzer çalışmalarda kullanılan verilerin bir kısmı ya Türkiye’de yayınlanmamakta ya da bu verileri il düzeyinde temin etmek mümkün olmamaktadır. Bu durum benzer yöntemi kullanan çalışmaları aynı veri havuzunu kullanmaya zorlamakta, farklı kuramsal yaklaşımlara rağmen çalışmaların analiz bölümleri arasındaki farklılık giderek yok olmaktadır. Mevcut verilerin de düzenli olarak yayınlanmaması çalışmanın tekrarlanmasını güçleştirecek olan bir risktir.

Faktör analizi çok sayıda değişkenin bir arada değerlendirilmesine imkân veren yapısıyla rekabet gücü analizlerinde sıklıkla tercih edilen ve yararlı sonuçlar sağlayan bir yöntemdir. Ancak, yapısı gereği kullandığı verileri büyük genellemeler içinde ele alması analiz sonuçlarının yorumlanması aşaması için potansiyel bir risktir. Bu nedenle politika önerilerinin geliştirilmesinde analiz sonuçlarının dikkatle yorumlanması gerekmektedir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda bu çalışma sonucunda elde edilen sınıflama içinde sektörlerle ve illere yönelik daha detaylı analizler yapılması, veri temini sağlandıkça dönemsel olarak rekabet gücü analizinin tekrarlanması ve illerin ve bölgelerin rekabet güçlerinin gelişiminin izlenmesi hedeflenmektedir. Bölgesel politikaların üretilmesinde sadece tek yaklaşıma ya da tek bir analize dayalı çalışmalara dayanan bir perspektiften uzaklaşılarak farklı yaklaşımlara dayalı uygulamalı çalışmaların kullanılmasının bölgesel politikaları zenginleştirici ve geliştirici etkiler sağlayacağına inanılmaktadır.

Kaynaklar

- Akgül, A. ve Çevik, O., (2003). İstatistiksel analiz teknikleri, Emek Ofset, Ankara.
- Albayrak, A.N., (2009). Bölgesel Rekabet Gücü ve Yenilikçilik: Doğu Marmara Bölgesi / Otomotiv Sektörü, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Albayrak, A.N., Erkut, G., (2006). Regional Competitiveness in Turkey, 46th Congress of the European Regional Science Associations, Volos, Greece.
- Albayrak, A. N., Erkut, G., (2009). Bölgesel Rekabet Gücü Perspektifinde Kalkınma Ajanslarının Öncelikleri İçin Öneriler, III.Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Denizli.
- Alkin, K., Bulu, M., Kaya, H., (2007). İllerarası Rekabet Endeksi: Türkiye’deki İllerin Rekabetçilik Seviyelerinin Göreceli Olarak Ölçülebilmesi İçin Bir Yaklaşım, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(11), 221-235.
- Atkinson, R.D. ve Coduri, (2002). The 2002 State New Economy Index – Benchmarking Economic Transformation in the States, Progressive Policy Institute, Technology & New Economy Project, July.
- Atkinson, R.D. ve Gottlieb, P.D., (2001). The Metropolitan New Economy Index, Benchmarking Economic Transformation in the Nation’s Metropolitan Areas, Progressive Policy Institute, April.
- Batey, P.W.J. ve Friedrich, P., (2000). Aspects of Regional Competition, Regional Competition içinde, Ed: P.W.J.Batey ve P.Friedrich, Springer - Verlag, Berlin, Heidelberg, NY.
- Begg, I., (1999). Cities and Competitiveness, Urban Studies, 36(5-6), 795-809.
- Budd, L. ve Hirmis, A. K., (2004). Conceptual Framework for Regional Competitiveness, Regional Studies, 38(9), 1015-28.
- Camagni, R., (2002). On the concept of territorial competitiveness: sound or misleading? Urban Studies, 39(13), 2395-2411.
- Castells, M., (1989), The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process, Blackwell Publishers.
- Cheshire, P., (1990). Explaining the Recent Performance of the European Community’s Major Urban Regions, Urban Studies, 27(3), 311-33.
- Clark, G.L., Palaskas, T., Tracey, P. ve Tsampra, M., (2004). Globalization and Competitive Strategy in Europe’s Vulnerable Regions: Firm, Industry and Country Effects in Labour-intensive Industries, Regional Studies, 38(9), 1085-100.
- Crane, D., Creutzberg, T., Garkut, D., (2002). Ontario Innovation 2002 Index, Ontario Science & Innovation Council.
- Deas, I., Giordano, B., (2001). Conceptualising and measuring urban competitiveness in major English cities: an exploratory approach, Environment and Planning A, 33, 1411-29.
- Demir, S., (2006). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme, DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, <http://ekutup.dpt.gov.tr>.
- Diñer, B, Özaslan, M., Kvasoğlu, T., (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT-BGYUGM, Ankara.
- Diñer, B, Özaslan, M., Satılmış, E., (1996). İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT-BGYUGM, Ankara.
- DeVol, R. ve J. Ki, (2004). State Technology and Science Index, Milken Institute Report, March.
- DTI, (2005). Regional Competitiveness & State of the Regions, April 2005, www.dti.gov.uk/publications.
- EDAM, (2009). Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi, EDAM ve Deloitte Türkiye, Şubat.
- Edmonds, T., (2000). Regional Competitiveness and the Role of the Knowledge Economy, Research Paper, 00/73, House of Commons Library, 27 July 2000.
- Esty, D.C., Levy, M.A., Kim, C.H., Srebotnjak, T. ve de Sherbinin, A., (2005). Environmental Sustainability Index: Benchmarking National Environmental Stewardship, New Haven: Yale Center for Environmental Law and Policy.
- Esty, D.C., Levy, M.A., Kim, C.H., de Sherbinin, A., Srebotnjak, T., (2005). Environmental Sustainability Index: Benchmarking National Environmental Stewardship, New Haven: Yale Center for Environmental Law and Policy.

- jak, T., ve Mara, V., (2008). Environmental Performance Index-2008, New Haven: Yale Center for Environmental Law and Policy.
- Glasson, J., Chadwick, A. ve Lawton Smith, H., (2006). Defining, Explaining and Managing High-tech Growth: The Case of Oxfordshire, *European Planning Studies*, 14(4), 503-24.
- Göçer, K., (2002). Avrupa Birliği Adaylığı Sürecinde Türkiye'de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Henderson, (1986). Efficiency of Resource Usage and City Size, *Journal of Urban Economy*, 19, 47-70.
- Huggins, R., (2003). Creating a UK Competitiveness Index: Regional and Local Benchmarking, *Regional Studies*, 37(1), 89-96.
- Huggins, R., (2009). Regional Competitive Intelligence: Benchmarking and Policy-making, *Regional Studies*, ifirst article, 1-20.
- Johansson, B., (2000). Regional Competition: Endogenous and Policy Supported Process, *Regional Competition içinde*, Ed: P.W.J. Batey ve P. Friedrich, Springer - Verlag, Berlin, Heidelberg, NY.
- IMD, (2002). The World Competitiveness Yearbook,; International Institute for Management Development, Loussanne, Switzerland.
- IMD, (2003). The World Competitiveness Yearbook,; International Institute for Management Development, Loussanne, Switzerland.
- IMD, (2007). The World Competitiveness Yearbook,; International Institute for Management Development, Loussanne, Switzerland.
- IMD, (2008). The World Competitiveness Yearbook,; International Institute for Management Development, Loussanne, Switzerland.
- Innometrics, (2006). European Innovation Scoreboard 2006 Comparative Analysis of Innovation Performance.
- IP, (2002). Innovation and Entrepreneurial Index, Innovation Philadelphia Inc., www.IPphila.com.
- Kalaycı, Ş., (2008). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım AŞ.,3. Baskı, Ankara.
- Kara, M., (2008). Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları, DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: DPT:2774.
- Ketels, C. ve Sövell, Ö, (2004). State of the Region Report, An Assessment of Competitiveness in the Baltic Sea Region, VINNOVA-Baltic Development Forum.
- Kitson, M, Martin. R. ve Tyler, P., (2004). Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept?, *Regional Studies*, 38(9), 991-9.
- Krugman, P., (1994). Competitiveness: a dangerous obsession, *Foreign Affairs*, 73, 28-44.
- Krugman, P., (1996). Making sense of the competitiveness debate, *Oxford Review of Economic Policy*, 12, 17-35.
- Lever, W.F., (1999). Competitive Cities in Europe, *Urban Studies*, 36(5-6), 1029-44.
- Malecki, E. J., (2004). Jockeying for Position: What It Means and Why It Matters to Regional Development Policy When Places Compete, *Regional Studies*, 38 (9), 1101-1120.
- Martin, (2003). A Study on the Factors of Regional Competitiveness, A Final Report for the European Commission Directorate-General Regional Policy, University of Cambridge, Cambridge Econometrics and Ecorys-NEI, 24 November 2003.
- Marquez, M.A., Ramajo, J. ve Hewings, G.J.D., (2006). Dynamic effects within a regional system: an empirical approach, *Environment and Planning A*, 38, 711-732.
- NCC, (2004), Annual Competitiveness Report 2004, Forfas.
- OECD, (2004). Territorial Review Athenne, www.oecd.org.
- Porter, M. E., (1990). The Competitive Advantage of Nations, Free Press, New York.
- Porter, M.E. vd., (2000). The Global Competitiveness Report 2000, Oxford Univ. Press.
- Porter, M.E. ve Schwab, K., (2008). The Global Competitiveness Report 2008-2009, World Economic Forum.
- Romer, P.M., (1990). Endogenous Technical Change, *Journal of Political Economy*, 98(5), 71-102.
- Sarajeva, M., Gatelli, D., Tarantola, S., Hollanders, H., (2005). Methodology Report on European Innovation Scoreboard 2005, European Commission, Trend Chart, A discussion paper from the Innovation/ SMEs Programme, May 20.
- Sassen, S., (1996). Global City, reprinted in Reading in Urban Theory eds: Fainstein S. and Campbell S., Blackwell Publishers, Cambridge.
- Storper, M., (1997). The Regional World: Territorial Development in a Global Economy, New York: Guilford Pres.
- Tekeli, İ., (2008). Dört Plan Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekânsal Farklılaşması, Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İlhan Tekeli Toplu Eserler Dizisi No:2, Nisan, İstanbul.
- Turok, I., (2004). Cities, Regions and Competitiveness, *Regional Studies*, 38 (9), 1001-120.
- WEF, (2006), Turkey's Competitiveness in a European Context, www.weforum.org.
- Wong, C., (1998). Determining Factors for Local Economic Development: the Perception of Practitioners in the North West and East Regions of the UK, *Regional Studies*, 32, 707-20.